

Globalisering geografisch getoetst

Ton Dietz en Bastiaan Teune

resp. hoogleraar en oud-student SGPO van de Afdeling Geografie en Planologie van de Universiteit van Amsterdam

Geotherapeut Ton van Rietbergen pleit voor toetsing. In een kritische reflectie over ‘het geö rakel van Sassen en Castells’ (*Geografie* van april 2002, p. 27) schrijft hij “Sassen en Castells zijn volgens mij erg gretig in het gebruiken van allerlei redeneringen om vermeend nieuwe verschijnselen te verklaren, zonder dat die redeneringen voldoende zijn getoetst”. Mondialisering, of in ‘denglish’ “Globalisering”, is zo’n vermeend nieuw verschijnsel. Was het niet Ton van Rietbergen die daar in *Geografie* van februari een stuk over schreef (“Globalisering gunstig voor arme landen”, p. 22-25), waarvan wij bij lezing al dachten: “kan het niet wat toetsender? Wat meer geografisch ook”? Een reactie kon niet uitblijven: in *Geografie* van april verscheen een artikel van Matthias Verhelst met als titel “discussie over globalisering moet uit welles-nietessfeer” (p. 18-20). Ook bij dat artikel hadden wij hetzelfde gevoel: “is dit nu een empirisch geschoold geograaf?”

Mondialisering heeft vele kanten: van het ontstaan van ‘echte’ wereldmerken en van ‘echte’ transnationale ondernemingen die de hele aardbol omspannen, via een schaalvergroting van de ruimtelijke mobiliteit van mensen en goederen, tot culturele homogenisering en politieke hegemonie van wereldomspannende organen. Criteria om deze trends te ‘meten’ zijn lastig te hanteren. Maar over één maat zijn velen het eens: mondialisering is in ieder geval een trend naar grotere handelsopenheid van de economieën van landen. We kunnen dat meten door de import- en exportcijfers van een land bij elkaar op te tellen en te delen door de omvang van het bruto nationaal produkt en door dat bijvoorbeeld in 1980 en in 2000 te doen. Veel voorstanders van toenemende mondialisering (en zo ook Ton van Rietbergen) menen dan ook dat grotere handelsopenheid (mede) leidt tot grotere welvaart, uitgedrukt bijvoorbeeld in een stijging van het Bruto Nationaal Inkomen per hoofd van de bevolking. Ton van Rietbergen roept zelfs uit: “globalisering is alleen maar gunstig voor de arme landen” (*Geografie* van februari 2002, p. 22).

In tegenstelling tot allerlei andere elementen van het mondialiseringsdebat is het niet zo moeilijk om deze stelling geografisch te toetsen. Als de ‘globalisten’ gelijk hebben dan zou er voor elk land een positieve samenhang moeten zijn tussen toenemende handelsopenheid en toenemende welvaart, of andersom tussen afnemende handelsopenheid en afnemende welvaart.

Wij hebben voor 1980 en 2000 deze toetsing uitgevoerd, gebruik makend van de cijfers zoals de *World Development Reports* van de Wereldbank ons die jaarlijks leveren (zie ook www.worldbank.org). Als we dan de ‘scattergram’ zien dan valt al op dat er geen samenhang lijkt te zijn. De correlatiemaat is ook bijna 0 en de regressielijn loopt zelfs een beetje in de tegengestelde richting. Er zijn talloze landen die ofwel een stijgende handelsopenheid koppelen aan een dalende welvaart, ofwel een dalende handelsopenheid aan een stijgende welvaart. En het zijn niet alleen Afrikaanse landen die de logica van de globalisten tarten.

Laten we eens een matrix maken met vier hoofdcellen en met elk vier deelcellen en daarin de landen plaatsen waarvoor de cijfers van 1980 en 2000 voorhanden zijn.

Tabel 1 handelsopenheid en welvaart: 2000 vergeleken met 1980, landen van de wereld

		Handelsopenheid (Import + Export)/BNP 2000/1980			
		<0,5	0,5-1	1-2	>2
Inkomen per Hoofd van de Bevolking 2000/1980	>2	A1	A2 Singapore Egypte Argentinië Japan Jamaica Peru UK Italië Griekenland Portugal Israël Noorwegen Uruguay Finland Zwitserland	B1 Spanje Canada Costa Rica Hongkong Ierland USA Oostenrijk Chili Australië België Duitsland Zuid Korea Nederland Frankrijk Sri Lanka Bangladesh Denemarken	B2 Mexico China Turkije Thailand Maleisië
	1-2	A3 Haiti Rwanda	A4 Bolivia Zuid Afrika Tanzania Senegal Panama Tsjaad Honduras Guatemala Pakistan	B3 Polen Paraguay India Indonesië Marokko Oeganda Guinée Mali Zweden Nieuw Zeeland Jordanië Burkina Faso Colombia Tunesië Benin Centr.Afr.Rep. Brazilië	B4 Hongarije Filippijnen Nepal
	0,5-1	C1 Togo	C2 Zambia Saoedi Arabië Madagaskar Niger Kameroen Kenya Malawi Syrië Algerije Zimbabwe	D1 Mozambique Ghana Roemenië Ecuador Ethiopië/Eritrea Mauretanië Papua N.Guinea	D2 Angola Tsjechië/ Slowakije
	<0,5	C3 Sierra Leone	C4	D3 Bulgarije	D4 (ex-)USSR Nigeria

Voor zowel aanhangers van de ‘globalisten-these’, maar ook voor de ‘anti-globalisten’ moet de aanblik van deze chaos een gruwel zijn. Voor geografen is het een bevestiging van de noodzaak altijd geografisch te specificeren en dan op zoek te gaan naar de oorzaken van die geografische specificiteit. Wij hopen dat veel geografen en veel geografie studenten dit

streven serieuzer gaan nemen dan tot nu toe lijkt te gebeuren. Laten we een voorzichtig begin maken door naar elk van de cellen in de matrix te kijken.

De 42 landen in Cel B gedragen zich het meest zoals de globalisten dat wensen: vooral cel B2 bevat de lievelingen van de globalisten: vijf landen waarvan zowel de handelsopenheid sterk is gegroeid in de laatste twintig jaar als ook de gemiddelde welvaart, uitgedrukt in nominale dollarwaardes van respectievelijk 1980 en 2000. Het gaat om Mexico en om vier Aziatische landen. In 17 andere landen (cel B3) is groei van zowel handelsopenheid als welvaart minder indrukwekkend, maar wel in dezelfde richting en omvang. Het zijn landen in alle continenten: in Azië o.a. India en Indonesië, in Latijns Amerika o.a. Brazilië, in Afrika maar liefst acht landen (tegen het idee in van Afrika als het *'lost continent'* waar het gaat om welvaarts- en handelsgroei) en ook twee Europese landen, waarvan Polen opmerkelijk is. Nog eens twintig landen (cellen B1 en B4) laten een onevenwichtige groei zien: bij de drie landen van cel B4 is er sprake van snelle groei van de handelsopenheid maar minder snelle groei van de welvaart (o.a. Hongarije en de Filipijnen). Andersom is bij zeventien landen sprake van een snelle groei van de welvaart (meer dan verdubbeld), maar van een relatief minder snelle groei van de handelsopenheid. Daar zitten maar liefst acht landen bij van de Europese Unie, waaronder Nederland, en verder o.a. de Verenigde Staten en Canada, maar ook Hongkong, Zuid Korea en....Bangladesh! *So far, so good.*

Laten we de keerzijde van deze medaille eens gaan bekijken: landen die zich ook houden aan de globalistenthese, maar waarbij tussen 1980 en 2000 zowel de welvaart achteruit holt als de handelsopenheid vermindert. Het gaat daarbij om twaalf landen, waarvan de meeste zich bevinden in Cel C2: de indexcijfers lopen er bij beide variabelen tussen de 0,5 en 1. Het gaat om acht Afrikaanse landen (niet onverwacht; met daarbij Kenya, Zimbabwe en Kameroen, maar ook Algerije), om Saoedi Arabië (1980 was daar na de tweede olieprijsboom van 1979 ook wel erg extreem) en om Syrië. Extreem slecht gaat het in Sierra Leone (cel C3) en toch ook wel in Togo (Cel C1) (en waarschijnlijk in een aantal andere Afrikaanse landen waarvoor geen statistieken (meer) worden verstrekt door de Wereldbank).

Tallose landen houden zich echter niet aan de wijsheden van de globalisten. Er zijn 26 landen waarvoor geldt dat de welvaart er is gestegen (11 landen) of sterk gestegen (15 landen) maar die dat hebben doorgemaakt terwijl de handelsopenheid er is verminderd. Dat hoeft niet te betekenen dat de handelsvolumes achteruit zijn gegaan (dat is in deze groep alleen het geval bij Rwanda). Het betekent in bijna alle gevallen dat de handelsgroei er minder snel is gegaan dan de economische groei zoals die is gemeten met het BNP. In twee gevallen is er sprake van extreme vermindering van de handelsopenheid bij een groeiende gemiddelde welvaart (Haïti en ondanks de drama's daar ook Rwanda - hoewel, als welvaart uitgedrukt wordt in BNP per hoofd - zoals we dat doen - dan krijgt dat cijfer hier wel een erg dubieuze lading). In alle andere gevallen neemt de handelsopenheid af maar niet tot minder dan de helft van de situatie in 1980. Dit gaat gepaard met snelle welvaartsgroei in landen als Japan, Israël en Egypte, maar ook in zeven Europese landen (waaronder het Verenigd Koninkrijk) en in Argentinië. Landen met verminderde handelsopenheid bij 'gewoon' groeiende welvaart zijn vooral te vinden in Afrika (ja zeker, bijvoorbeeld Zuid Afrika, maar ook Tanzania en Senegal) en in Zuid- en Midden-Amerika. Moet je dus als land je economie opengooien om de welvaartsgroei te bevorderen? Blijkbaar niet in alle gevallen!

En is groeiende handelsopenheid altijd goed voor de welvaart in een land? Ook dat hoeft lang niet altijd het geval te zijn. Als we de landen van de voormalige Sovjet Unie bezien dan is

daar bij elkaar sprake van een meer dan vervijfvoudiging van de relatieve handelsopenheid (natuurlijk mede omdat er onderling nog steeds veel wordt gehandeld, waar dat in het import- en exportcijfer van 1980 voor de USSR niet zichtbaar was), maar ook met een welvaartsverslechtering tot minder dan een derde van het niveau van 1980. Ook Nigeria laat een dramatisch beeld zien van sterk stijgende handelsopenheid en desondanks een sterke daling van de welvaart. Een iets minder extreme welvaartsdaling bij sterk toenemende handelsopenheid zien we bij Angola en bij Tsjechië en Slowakije. Een toenemende handelsopenheid bij extreem verslechterende welvaart zien we in Bulgarije. In de categorie welvaartsverslechtering en grotere handelsopenheid vinden we verder vier Afrikaanse landen (inclusief het 'wonder' van de structurele aanpassingspolitiek, Ghana), Papua Nieuw Guinea, Ecuador en opnieuw een Oost-Europees land, Roemenië. Het is deze situatie van grotere handelsopenheid bij verslechterende levensomstandigheden die vooral door de anti-globalisten wordt gebruikt om hun gelijk te bewijzen.

Wie heeft nu meer gelijk: de globalisten of de anti-globalisten? Als we kijken naar het aantal landen zijn de globalisten in de meerderheid (van de 92 landen waarover we de cijfers hebben kunnen gebruiken 42 plus/plus en 12 min/min; tegenover 26 plus/min en 12 min/plus). Als we van al deze landen ook nog eens de bevolking meewegen dan neemt het 'gelijk van de globalisten' toe tot 76% van de wereldbevolking. De landen waarover cijfers bekend zijn voor beide jaren hadden in 2000 samen 5,5 miljard inwoners (van de vele landen met minder dan een miljoen inwoners en van een aantal landen met een grote bevolking zoals Vietnam, Iran, Myanmar, Noord Korea, Congo-Zaire en Soedan ontbreken in de bron die we gebruikten de cijfers). Bijna vier miljard mensen leven in landen met een groeiende handelsopenheid en een groeiende (gemiddelde!) welvaart. Bijna 200 miljoen mensen leven in landen met een afnemende handelsopenheid en een dalende welvaart. Daartegenover leven bijna 700 miljoen mensen in landen met een stijgende welvaart en een afnemende handelsopenheid. En bijna 600 miljoen mensen leven in landen met een toenemende handelsopenheid en desondanks een dalende welvaart. Deze uitzonderingen op de globalistenthese zijn o.i. echter te talrijk en hun bevolkingsomvang is te groot om eenzijdig een globalistenstandpunt aan te hangen. En bovendien is het zaak om bij de landen waarbij de globalistenthese lijkt op te gaan vervolgens verder te kijken dan de nationale cijfers van welvaart, BNP en import en export en ook andere criteria mee te gaan wegen. Er is voor een mondiaal gerichte geografische analyse van ontwikkelingsdifferentiatie nog genoeg werk aan de winkel.

Zo, geachte geotherapeut: dat lucht op!